

<http://doi.org/10.5281/zenodo.1450964>

УДК 159.95

<http://orcid.org/0000-0002-1699-7859>

ПСИХОДІАГНОСТИКА ТЕРМІНАЛЬНИХ ТА ІНСТРУМЕНТАЛЬНИХ ДУХОВНИХ ЦІННОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ

Олексій І. Кузнецов,

Харківський національний педагогічний університет імені

Г.С. Сковороди, Україна

E-mail: o.kuznetsov@seznam.cz

У статті розглянуто проблему духовних цінностей особистості, систематизовано духовні цінності у психологічному вимірі. Визначено перелік термінальних та духовних цінностей особистості, розроблено психодіагностичний інструментарій для вивчення духовних цінностей особистості. Представлено результати аналізу міри прихильності духовним цінностям в залежності від віку та конфесійної приналежності.

Ключові слова: духовні цінності, духовність, термінальні та інструментальні цінності, конфесійна обумовленість духовних цінностей, психодіагностика духовних цінностей.

Psychodiagnosics of terminal and instrumental spiritual values of personality

Oleksiy I. Kuznetsov,

H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Ukraine

The Aim of the study is to create a psychodiagnostic tool for evaluating the person's terminal and instrumental values. The achievement of the goal envisaged the following tasks: 1) systematization of scientific classifications of spiritual values; 2) create a list of terminal and instrumental spiritual values and identify the level of their manifestation in different age and confessional groups.

Material: Standardization of the author's list of terminal and instrumental spiritual values, presented in the results of this study, is based on data from 684 respondents aged 15-67 years

Results: The article deals with the problem of the spiritual values of the individual, systematizing spiritual values in the psychological dimension. The list of the terminal and instrumental spiritual values of the person is determined, psychodiagnostic tool for studying the spiritual values of the personality is developed. The results of the analysis of the measure of attachment to spiritual values are presented, depending on age and confessional affiliation.

Keywords: spiritual values, spirituality, terminal and instrumental values, denominational conditionality of spiritual values, psychodiagnosics of spiritual values.

Вступ. Ціннісні орієнтації є центром, у якому сходяться пошуки соціологів, соціальних психологів і психологів (Шайгородський, 2010), виступаючи, насамперед, наданням переваги чи запереченням певних смислів як засад життєорганізації і мірою готовності поводитися згідно з ними; ціннісні орієнтації визначають загальне спрямування інтересів особистості, ієрархію індивідуальних переваг і взірців, цільову й мотиваційну програму, рівень домагань і престижних переваг, уявлень про те, що має бути, і механізми селекції за критеріями значимості; міру готовності й рішучості (через вольові компоненти) через реалізацію власного «проекту» життя» (Грицанов, 2001).

У соціально- та загально-психологічних дослідженнях ціннісні орієнтації співвідносяться, з одного боку, з соціальними еталонами, а з іншого – з диспозиційними структурними утвореннями особистості, з категоріями, котрі описують механізми поведінки й діяльності та їх регуляції (Ананьєв, 1968; Здравомыслов, 1986; Ядов, 1975; Яницький, 2000). Ціннісні орієнтації при цьому визначаються як системи свідомого ставлення особистості до суспільства, до групи, до праці, до самої себе (Мясищев, 1960; Семиченко, 2009), як взаємопроникнення змісту і значення (Леонтьєв, 2007), як динаміка настановлень (Узнадзе, 2000), як моральні позиції та мотиви поведінки особистості (Светлова, 2003). Саме система духовно-моральних цінностей відіграє значну роль в адаптації особистості в умовах соціокультурної трансформації суспільства, спрямовує, сприяє або перешкоджає подальшому розвитку соціуму, відбиває аксіологічний аспект існуючої реальності. Духовно-моральні цінності забезпечують інтеграцію суспільства, допомагаючи індивідам здійснювати соціально схвалюваний вибір своєї поведінки в життєво значущих ситуаціях (Стасевська, 2016). Втім, термін «духовні цінності» у психології характеризується низькою визначеністю, а проблема систематизації та концептуального обґрунтування термінальних та інструментальних цінностей, шляхів їх діагностики залишається відкритою.

Мета дослідження – створити психодіагностичний інструментарій для оцінки термінальних та інструментальних цінностей особистості. Досягнення мети передбачала реалізацію таких завдань: 1) систематизувати наукові класифікації духовних цінностей; 2) створити перелік термінальних та інструментальних духовних цінностей і виявити рівень їх прояву у різних вікових та конфесійних групах.

Методи та вибірка досліджуваних. Стандартизація авторського списку термінальних та інструментальних духовних цінностей, яка

представлена у результатах даного дослідження, базується на даних, отриманих з 684 респондентів, віком від 15 до 67 років (таблиця 1).

Таблиця 1

Характеристика вибірки за параметрами статі та віку

Вікові групи	Жінки	Чоловіки	Загалом
Юнацький вік - старшокласники (15-17 років)	60	36	96
Студентський вік – студенти 17-22 років	143	86	229
Рання дорослість (21-25 років)	112	71	183
Середня дорослість (25-40 років)	73	58	131
Пізня дорослість (40-55 років)	23	9	32
Предпенсійний вік	10	3	13
Σ	421	263	684

Розподіл досліджуваних у вибірці за належністю до різних релігійних конфесій показаний у таблиці 2.

Таблиця 1

Характеристика вибірки за конфесійною належністю

Вікові групи	Загалом
Християни	288
Мусульмани	57
Атеїсти	230
Невизначені у конфесійній належності	109
Σ	684

Результати. Духовні ціннісні орієнтації розглядаються як складна система психічних утворень, спрямованих на процес засвоєння (сприймання, інтеріоризацію, створення) духовних цінностей. Водночас це є позитивна установка особистості на духовні вчинки. За умов цілеспрямованого формування духовні ціннісні орієнтації можуть набути вищої форми — трансформуватися на духовні потреби, тобто систему мотивів активності людини, яка спонукає людину до різних видів духовної діяльності (пізнавальної, естетичної, комунікативної). На відміну від інших видів діяльності, духовна визначається не прагматичними цілями, а спрямована на задоволення безкорисливих духовних потреб (у знаннях, спілкуванні, естетичному задоволенні) (Марценюк, Северин, 2016).

Проблема визначення поняття «духовні цінності» у психології підіймалась у дослідженні О.В. Шкіренко: духовні цінності розглядаються автором як конструктивні орієнтири людської свідомості, які детермінують норми поведінки особистості і мають індивідуально-суспільну основу, виступають основою вирішення питання про призначення людини, про сенс життя, вершинні

досягнення людства тощо (Шкіренко, 2012). Психологічний зміст духовних цінностей являє собою внутрішній, емоційно освоєний суб'єктом орієнтир діяльності і поведінки, який виконує рефлексивну, організаційну, регулятивну функції та має зв'язок з потребо-мотиваційними, вольовими, когнітивними процесами (Шкіренко, 2012).

В.В. Крижко підкреслює, що духовні цінності не просто задовольняють потреби людини, а духовно творять або відроджують особистість з усіма притаманними їй потребами та інтересами. Відмінність духовних цінностей від матеріальних виявляється в тому, що вони, зазвичай, не зникають в процесі їх вжитку. Більшість із них можуть експлуатуватись історично тривалий час (Крижко, 2005).

До духовних цінностей відносяться суспільні ідеали, установки і оцінки, нормативи та заборони, цілі і проекти, еталони і стандарти, принципи дії, виражені у формі нормативних уявлень про благо, добро і зло, прекрасне і потворне, справедливе і несправедливе, правомірне та неправомірне, про сенс історії та призначення людини тощо (Белорусов, 2005).

До духовних цінностей Є.О. Помиткін відносить гуманістичні, естетичні, екологічні цінності, цінності пізнання, самовдосконалення та самореалізації особистості (Помиткін, 1998), зокрема вірність, доброзичливість, допомогу потребуючим та гармонію з природою (Помиткін, 1999).

Духовні цінності у дослідженні О.І. Вишневського представлені п'ятьма групами: абсолютні, національні, громадянські, сімейні цінності та цінності особистого життя (Вишневський, 1996).

С. Гроф (1995) включає до складу духовних етичні, естетичні, героїчні, гуманістичні та альтруїстичні цінності.

Духовні цінності М. Шелером (1994) поділяються на естетичні (шляхетне), моральні цінності і цінності права (справедливе), цінності істинності пізнання (істинне), а релігійні – представлені дихотомією «святість – не святість».

М. Дюфрен (1981) визначив три класи цінностей – блага, звернені до володіння (приємне, корисне і прекрасне), блага, звернені до пізнання (істинне), блага, звернені до поваги (священне, гуманне, справедливе).

Класифікація духовних цінностей М. Кагана (1997) зводиться до переліку етичних цінностей Добра, Шляхетності, Справедливості, Самовідданості, Безкорисливості, Альтруїзму. Крім того, до групи духовно-моральних цінностей автором також віднесено Віру, Надію, Любов, Дружбу, Чесність, Взаємодопомогу.

В. Днєпров (1970) визначає такі духовно-моральні цінності — це *Чеснота, Шляхетність, Чуйність, Готовність допомогти іншому, пожертвувати собою ради нього.*

У класифікації цінностей В. Крафта (1951) принципом для поділу цінностей на групи виступило ціннісне ставлення. Стосовно релігійних цінностей автор розглядає ставлення в аспектах «віра – невір'я», «святість – гріховність», а стосовно моральних – «добрі – погані вчинки».

Класифікація духовних цінностей була здійснена і у вітчизняних психологічних дослідженнях. М. Савчин (2015) до справжніх духовних цінностей відносить *віру, надію і любов.* А. Берсеньов, І. Коваленко, Л. Кондратова (2010) – *любов, доброту, милосердя, справедливість,* Л.С. Жгун (Воспитание ...) – *благо, любов, добро, совість, обов'язок, милосердя.* С. Пролєєв (1992) духовні цінності називає вищими і відносить до них загальнолюдські (світ, життя людства), цінності спілкування (дружба, любов, довіра, сім'я), соціальні цінності (уявлення про соціальну справедливість, свободу, права людини тощо), цінності стилю життя, самоствердження особистості.

На думку української дослідниці О.В Шкіренко (2013), до складу ієрархічної системи духовних цінностей особистості входять індивідуальні (самопізнання, самовдосконалення, самореалізація), сімейні (подружжя вірність, єдність сімейного кола, позитивне вирішення сімейних проблем), суспільно-соціальні (прагнення до національної єдності, соціальна справедливість, порядок у державі, патріотизм, свобода, рівність, порозуміння між громадянами), загальнолюдські (збереження миру на планеті, милосердя та доброзичливість, потяг до естетики, культури, мистецтва, гармонія з природою, навколишнім середовищем), абсолютні (пошук істини, віра в Бога, високоморальна поведінка, вміння визнавати свою провину та прощати інших, любов, вірність, потреба служити людям та правді, єдність з усім організмом Всесвіту). Всі ці цінності складають ієрархічно-системну будову духовних цінностей з конструктивним вектором спрямованості від індивідуальних до абсолютних вічних цінностей та являють собою основу для формування духовно-професійних цінностей. На думку автора, духовні цінності – конструктивні орієнтири людської свідомості, які являють собою джерело мотивації й ідеали Добра, Краси, Істини для прогресивного розвитку особистості і цивілізації в цілому, визначають норми поведінки особистості, мають індивідуально-суспільне підґрунтя,

являють собою основу вирішення питання про призначення людини, про сенс життя, вершинні досягнення людства.

Г.С. Кизим (2013) до духовно-моральних цінностей відносить ті цінності, переконання та установки, що реалізуються у повсякденному житті та і обумовлені «діалогом» з власною совістю та внутрішньою чесністю, а саме: повага, сумлінність, почуття обов'язку, сором, почуття провини, докори сумління, вміння вибачатись. На нашу думку, віднесення вище зазначених феноменів до групи цінностей є вельми умовним, адже більшість з них виступають в якості особистісних рис та емоційних станів, релевантних духовній сфері особистості, решта (сумлінність, повага) – виступають в якості інструментальних духовних цінностей. До гуманістичних духовно-моральних цінностей Г.С. Кизим відносить сукупність як термінальних, так і інструментальних духовних цінностей – любов до людей, альтруїзм, доброзичливість, співчуття, піклування про інтереси інших людей, толерантність, поблажливість до помилок інших людей, допомогу потребуєчим, вміння вибачати, вміння радіти успіхам інших людей (Кизим, 2013).

Отже, серед виявлених у науковій літературі визначень та переліку духовних цінностей спостерігається деяка узагальненість, низька варіативність та еkleктичність. Проте, проведений аналіз наукових поглядів на систему духовних цінностей дозволяє виокремити, передусім, сферу *духовно-релігійних* цінностей, серед яких слід зазначити такі термінальні цінності, як: *Любов до Бога, Смирнення та Віра*, яким відповідає інструментальна цінність *релігійності* як міри засвоєння та прихильності релігійним ідеям, нормам, втіленої у досвіді релігійних почуттів, переживань та поведінки.

До групи *духовно-моральних цінностей* доцільно віднести ширше коло *термінальних цінностей*, таких як: *Совість, Справедливість, Великодушність, Благородство, Честь, Повага, Моральність* та *інструментальні духовно-моральні цінності* (*Ввічливість, Совісність, Чесність, Порядність, Поважність, Скромність, Вдячність, Відданість, Відповідальність, Обов'язковість, Принциповість*).

У групу *гуманістичних духовних цінностей* віднесено такі: *Гуманізм, Альтруїзм, Доброта, Милосердя, Толерантність, Співчуття*, а інструментальними цінностями гуманістичної групи духовних цінностей виступають: *Лагідність, Поблажливість, Терплячість, Витривалість, Щирість, Самовідданість і Безкорисливість* як духовна цінність, що виражається в відсутності користі, прагнення до наживи, особистій вигоді.

Крім того, окреме місце серед духовних цінностей посідає термінальна «душа» та відповідна інструментальна – «душевність». Естетична термінальна цінність «краса» також увійшла до переліку духовних цінностей особистості. Одвічні цінності любові, надії, краси також увійшли до списку термінальних духовних цінностей.

Отже, у результаті теоретичного аналізу проблематики духовних цінностей було створено список з 20 термінальних (список) та 20 інструментальних (список) цінностей.

Список А (термінальні): 1. Доброта. 2. Краса. 3. Духовність. 4. Любов до Бога. 5. Гуманізм. 6. Альтруїзм. 7. Совість. 8. Справедливість. 9. Великодушність. 10. Любов. 11. Толерантність. 12. Співчуття. 13. Надія. 14. Благородство. 15. Честь. 16. Повага. 17. Смирення. 18. Милосердя. 19. Моральність. 20. Віра.

Список Б (інструментальні): 1. Ввічливість. 2. Чесність. 3. Порядність. 4. Поблажливість. 5. Скромність. 6. Терплячість. 7. Поважність. 8. Совісність. 9. Відповідальність. 10. Релігійність. 11. Душевність. 12. Вдячність. 13. Відданість. 14. Лагідність. 15. Витривалість. 16. Обов'язковість. 17. Щирість. 18. Принциповість. 19. Самовідданість. 20. Безкорисливість.

Індивідуальний профіль цінностей у досліджуваних оцінювався за допомогою наступної інструкції: «Друже, запитай себе: «Які цінності важливі для мене як керівні принципи в Моєму житті? Які цінності менш важливі для мене?». Ваше завдання – оцінити, наскільки важлива для Вас кожна цінність як керівний принцип у Вашому житті. Шкала для оцінки: «7» - винятково важлива як керівний принцип у житті (зазвичай таких цінностей буває одна-дві); «6» - дуже важлива; «5» - досить важлива; «4» - важлива; «3» - не дуже важлива; «2» - мало важлива; «1» - не важлива; «0» - абсолютно байдужа; «-1» - це протилежно життєвим принципам. Прочитайте список з 20 цінностей списку А виберіть одну, яка найбільш важлива для Вас, і оцініть її важливість «7». Далі, виберіть цінність, найменш важливу для Вас, і оцініть її «-1» або «0». Потім оцініть залишилися цінності (від 1 до 6). Далі виконайте те ж саме зі списком Б».

На рис. 1 показано рівень прихильності термінальним цінностям у досліджуваних. Провідними термінальними цінностями виступили «доброта», «краса», «справедливість» і «любов». Найнижчі значення мають цінності «духовності», «любові до Бога», «смирення» та «милосердя». Отже, загальнолюдські духовно-моральні цінності у досліджуваних переважають над духовно-релігійними.

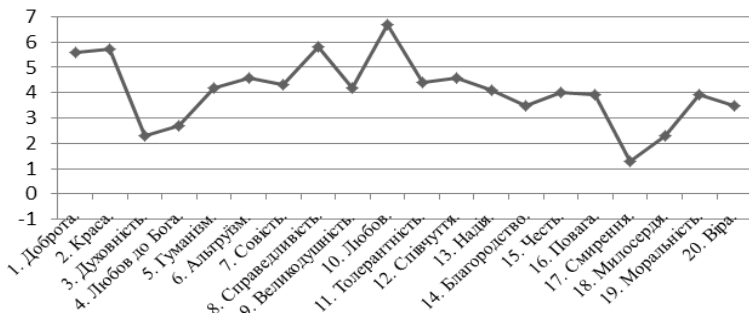

Рис. 1 Профіль термінальних духовних цінностей.

На рис. 2 показано рівень прояву інструментальних цінностей у досліджуваних. Майже усі з інструментальних цінностей мають високі значення, за винятком цінностей «релігійність» та «самовідданість», що не входять до ідеалу сучасної людини, відкидаються більшістю респондентів як важливі якості особистості, тому і не входять до профілю інструментальних цінностей як провідні.

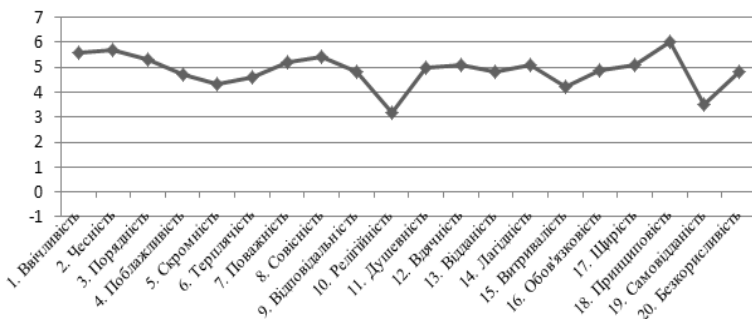

Рис. 2 Профіль інструментальних духовних цінностей.

Такі цінності, як «ввічливість», «чесність», «порядність», «поважність», «совеість» та, особливо, «принциповість» входять до системи провідних інструментальних цінностей сучасної молоді, оскільки більшу частину вибірки досліджуваних склали студенти.

На рисунку 3 показано профілі термінальних духовних цінностей досліджуваних різних вікових груп.

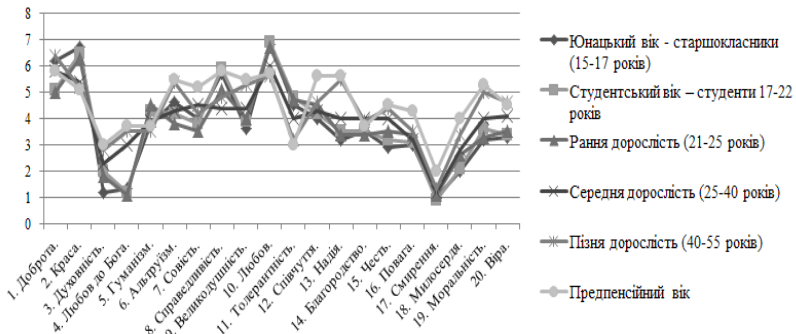

Рис.3 Профілі термінальних духовних цінностей в залежності від віку.

Виявлено позитивну вікову динаміку духовних цінностей духовності, любові до Бога, совісті, співчуття, надії, честі, поваги, смирення, милосердя, моральності та віри. Отже, релігійні цінності та моральні цінності-регулятори з віком набувають більшого значення. У той же час такі цінності, як краса, любов і толерантність характеризуються негативною віковою динамікою, тобто з віком втрачають свої смислотворчі властивості. Найбільш сталими вираженими духовними цінностями особистості виявились цінності доброти, справедливості, альтруїзму, співчуття.

На рисунку 4 показано профілі інструментальних духовних цінностей досліджуваних різних вікових груп

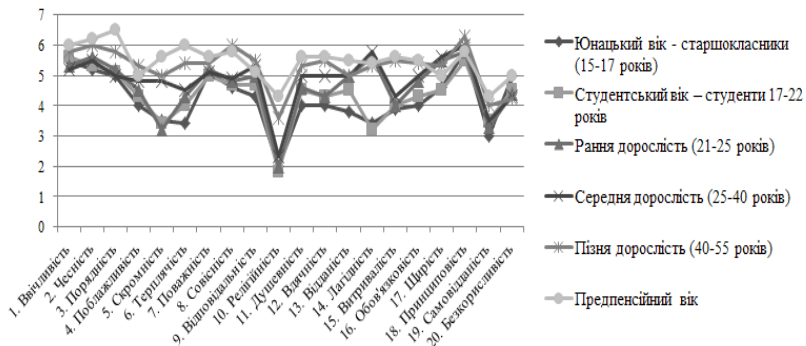

Рис.4 Профілі інструментальних духовних цінностей в залежності від віку.

Позитивною віковою динамікою характеризується більшість духовних цінностей – ввічливості, чесності, порядність, скромність, терплячість, совісність, релігійність, душевність, вдячність, відданість, лагідність, витривалість, обов’язковість, самовідданість. Серед сталих і виражених інструментальних цінностей встановлено принциповість, безкорисливість, поважність.

Розглянемо прихильність духовним цінностям у досліджуваних в залежності від конфесійної належності (рис. 5).

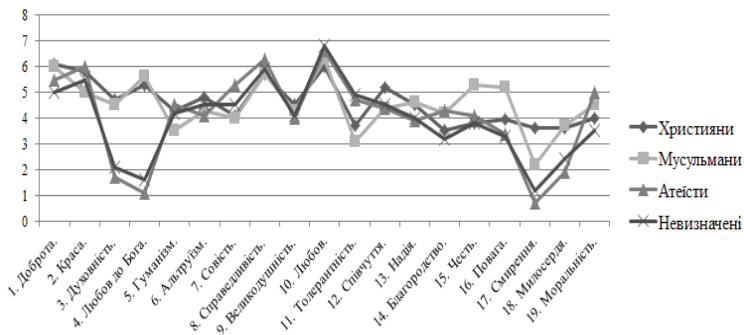

Рис. 5 Профілі термінальних духовних цінностей в залежності від конфесійної приналежності.

Залежності у мірі прихильності духовно-моральним та гуманістичним цінностям доброти, справедливості, гуманізму, альтруїзму, любові, краси та надії від конфесії встановлено не було. Термінальні цінності честі та поваги більшою мірою характеризують досліджуваних-мусульман, що може бути зумовлене культурними особливостями зазначеної категорії досліджуваних. Термінальна цінність смирення властива християнам, оскільки вона уособлює християнську чесноту покірності. Термінальні цінності духовності, любові до Бога і милосердя характеризують більшою мірою як мусульман, так і християн – отже, релігійність як така обумовлює прихильність духовно-релігійним цінностям. Досліджувані, які визначили себе як атеїсти більшою мірою позитивно характеризують цінності совісті та моральності. Ціннісний профіль досліджуваних, які характеризуються дифузністю релігійного світогляду, більш схожий на ціннісні орієнтації атеїстів.

На рисунку 6 показано інструментальні ціннісні профілі досліджуваних в залежності від конфесійної приналежності.

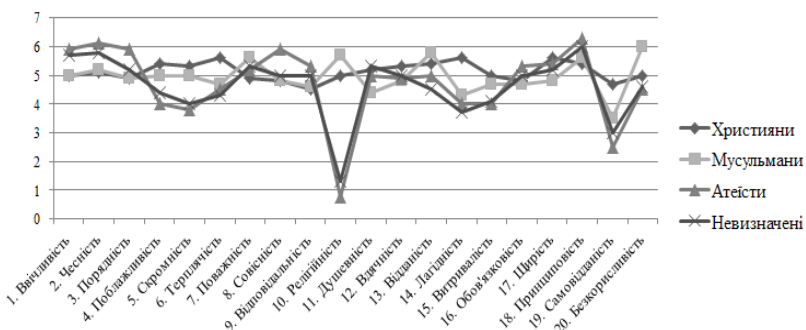

Рис. 6 Профілі інструментальних духовних цінностей в залежності від конфесійної приналежності.

Виявлено, що мусульмани та християни майже в однаковій мірі прихильні цінностям релігійності, у той час як атеїсти та конфесійно невизначені респонденти відхиляють цю цінність. Атеїсти віддають перевагу таким інструментальним цінностям, як вічливість, чесність, порядність, совісність, принциповість та обов'язковість. Християни, на відміну від мусульман, віддають перевагу цінностям терплячості («Бог терпів та нам казав»), лагідності, що вважається християнською чеснотою.

Обговорення. Встановлено позитивну вікову динаміку духовних цінностей нормативного характеру (совість, моральність) та духовно-релігійного змісту, що потребує додаткового вивчення та аналізу. Результати дослідження духовних цінностей в залежності від конфесійної належності загалом співвідносяться з результатами аналізу ієрархії цінностей у східній, західній та мусульманській культурах, показані М.С. Каганом (1997), де зазначається, що у традиційній мусульманській культурі великого значення набувають цінності поваги, релігії та відповідальності. У нашому дослідженні було показано, що до провідних цінностей мусульман відносяться доброта, справедливість, честь, моральність, високе значення має релігійність, любов до Бога, що загалом обумовлено культурними особливостями їх світогляду. Для досліджуваних з християнською конфесійною належністю, більшість з яких сповідують православну віру, властиві традиційні цінності-чесноти – співчуття, милосердя, терплячості, витривалості, лагідності, самовідданості.

Висновки. У представленому дослідженні систематизовано духовні цінності, які представлені групою духовно-релігійних,

духовно-моральних, естетичних та гуманістичних термінальних та інструментальних цінностей. Прихильність духовним цінностям залежить від віку та конфесійної належності.

Список використаних літературних джерел

- Ананьев Б. Г. (1968). Человек как предмет познания. Л.: Изд-во ЛГУ.
- Белорусов С. А. (2005). Психология духовности, веры и религии. *Интернет-ресурс, Академия психологии. Библиотека.*
- Берсенев А., Коваленко І., Кондратова Л. (2010). Православні традиції і виховання дітей. *Психолог дошкілля.* – 2010. – № 12 (17). С. 38 – 46.
- Вишневський О. (1996). Сучасне українське виховання. Педагогічні нариси. — Львів: Львівський обл. наук.-метод. ін.-т освіти; Львівське обл. пед. т-во ім.Г.Вашенка, 1996. С.125
- Грицанов А.А. (Ред.) (2001). Всемирная энциклопедия: Философия. М.: Минск. с. 1199.
- Гроф С. (1995). Духовный кризис: Статьи и исследования. М. С.42
- Днепров В. (1970). Литература и нравственный опыт человека. Л.
- Жгун Л.С. Воспитание духовных ценностей личности в целостном педагогическом процессе. litobraz.ru/uploads/publicationfiles/204.doc
- Здравомыслов А. Г. Потребности. Интересы. Ценности. М.: Политиздат, 1986.
- Каган М. С. (1997). Философская теория ценности. Санкт-Петербург: Петрополис.
- Кизим Г. С. (2013). Компоненти духовності у професіограмі практикуючого психолога. *Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України.* К.: Видавництво "Фенікс". Т. XII. Психологія творчості. Випуск 17. С. 106-115.
- Крижко В.В. (2005). Антологія аксіологічної парадигми управління освітою : навч. посіб. К. : Освіта України, 2005. С.83
- Леонтьев Д. А. (2007). Психология смысла: природа, строение и динамика смысловой реальности. М.: Смысл.
- Марценюк М.О., Северин Р.В. (2016). Психологічні аспекти релігії в системі духовних цінностей особистості. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Гуманітарні і суспільні науки.* №20(15). С. 100-107.
- Мясищев В. Н. (1960). Основные проблемы и современное состояние психологии и отношений человека. *Психологическая наука в СССР.* Т. 2. М.
- Помиткін Е.О. (1998). Формування духовних цінностей старшокласників у діяльності шкільної психологічної служби. Дис. кандидата психологічних наук. - 19.00.07 - педагогічна та вікова психологія. - ІПППО АПН України-С.97.
- Помиткін Е.О. (1999). Духовний розвиток учнів у системі шкільної освіти: Навч.-метод. посібник. К.
- Пролев С. (1992). Духовность и бытие человека. К.
- Савчин М.В. (2015). Теорико-методологічна ресурсність духовної парадигми психології в дослідженні особистості. *Психологія особистості.* №1(6). С. 42-52.
- Светлова Н. В. (2003). Особенности ценностных ориентаций и нравственного самосознания учащихся средней школы: Автореф. дис... канд. психол. наук: М.

Семиченко В. (2009). Гендерні особливості самосприйняття студентів у контексті соціально-психологічних суспільних відносин. *Соціальна психологія*. № 2. С. 143–151.

Стасевська О. А. (2016). Духовні цінності і соціокультурна ідентичність: проблема взаємообумовленості. *Вісник Національного університету "Юридична академія України імені Ярослава Мудрого"*. Серія : Філософія. № 4. С. 113-122.

Узнадзе Д. Н. (2000). Установка у человека. Проблема объективации. *Психология личности в трудах отечественных психологов*. СПб.: Питер, С. 87–91.

Шайгородський Ю. (2010). Ціннісні орієнтації особистості: формалізована модель цілісного, багатоаспектного аналізу. *Соціальна психологія*. № 1 (39). С. 94–106.

Шелер М. (1994). Избранные произведения. М.

Шкіренко, Олена Віталіївна (2012) *Психологічний зміст духовних цінностей і культури особистості майбутнього професіонала In: Психолого-педагогічні особливості навчання та виховання інтелектуально обдарованих дітей*, 25 жовтня 2012, К.

Шкіренко О.В. (2013). Психологічні умови розвитку духовних цінностей і культури особистості в педагогічній діяльності А.С.Макаренка. *Науково-педагогічна спадщина Антона Макаренка у практиці сучасних освітніх закладів ІПОД НАПН України*. К. С. 271-274.

Ядов В. А. (1975). О диспозиционной регуляции социального поведения личности. *Методологические проблемы социальной психологии*. М. С. 89–105.

Яницький М. С. (2000). Ценностные ориентации личности как динамическая система. Кемерово: Кузбассвузиздат.

Dufrenne M. (1981). L'inventaire des a priori: Recherche de l'originnaire. Paris.

Kraft V. (1951). Die Ojrundlagen einer wissenschaftlichen Wertlehre. Berlin-Wien.

Оригінальний рукопис отримано 21 травня 2018 року

Статтю прийнято до друку 1 червня 2018 року